

особливо небезпечним за умов домінування на рівні суспільної свідомості технологічно застосованих форм сучасної соціальної міфології та елементів утопічного (некритичного) мислення. Звідси – «стан дискусії» є цілком природним означенням, яким можна охарактеризувати сучасний філософський процес.

Список літератури

1. Hegel, G. W. F. *Wer denkt abstrakt?* In: G. W. F. Hegel, *Jenaer Schriften 1801–1807. Werke 2* (SS. 575–581). Frankfurt a. Main: Suhrkamp, 1986.
2. Гьосле В. Трансцендентальна прагматика як фіктеанство інтерсуб'єктивності. Ермоленко А. М. *Комунікативна практична філософія*. К.: Лібра, 1999. С. 455–478.
3. Загороднюк В. П. Антропологічний поворот у лінгвістиці та лінгвістичний поворот у філософії. *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennya (s'omyi випуск)*. К.: ЦГО НАН України, 2002. С. 254–278.
4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К.: Лібра, 2001. 400 с.
5. Кемпбелл Дж. Міфи, в яких нам жити. К.: «Софія», 2002. 256 с.
6. Куцепал С. В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом «post-». К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. 324 с.
7. Суходуб Т. Д. Діалогічне мислення: становлення та розвиток. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. Вип. 2 (34). К.: НАУ, 2021. С. 60–66.
8. Суходуб Т. Д. Міфологія: «методологічне» значення. *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennya*. № 36. К.: ЦГО НАН України, 2019. С. 76–97.

References

1. Hegel, Georg W. F. 1986. "Hto mislit abstraktno?" ["Who thinks abstractly?"]. In G. W. F. Hegel, *Jenaer Schriften 1801–1807*, 1–9. <https://sententiae.vntu.edu.ua/index.php/sententiae/article/view/524/70>.
2. Hosle, Vittorio. 1999. "Transtsendentalna prahmatyka yak fikhteanstvo intersubiektivnosti" ["Transcendental pragmatics as fichtean intersubjectivity"]. In *Komunikativna praktichna filosofiya, Communicative practical philosophy*, edited by A.M. Yermolenko, 455–478. Kyiv: Libra.
3. Zahorodniuk, Valerii. 2002. "Antropologichnij povorot u lingvistici ta lingvistichnij povorot u filosofiyi" ["Anthropological turn in linguistics and linguistic turn in philosophy"]. In *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennya, Totalologies-XXI. Post-nonclassical studies*, 254–278. Kyiv: Tsentr humanitarnoi osvity NAN Ukrainy.
4. Yonas, Hans. 2001. *Princip vidpovidalnosti. U poshukah etiki dlya tehnologichnoyi civilizaciyi* [The Imperative of Responsibility: In Search of Ethics for the Technological Age]. Kyiv: Libra.
5. Kempbell, Dzhozef. 2002. *Mifi, v yakih nam zhit* [Myths in which we live]. Kyiv: "Sofiya".
6. Sutsepal, Svitlana. 2004. *Francuzka filosofiya drugoyi polovini XX stolittya: diskurs iz prefiksom "post-"* [French philosophy of the second half of the XX century: discourse with the prefix "post-"]. Kyiv: Vydavnytstvo PARAPAN.
7. Sukhodub, Tetiana. 2021. "Dialogichne mislennya: stanovlennya ta rozvitok" ["Dialogical thinking: formation and development"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(34): 60–66.
8. Sukhodub, Tetiana. 2019. *Mifologiya: "metodologichne" znachennya* [Mythology: "methodological" meaning]. *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennya, Totalologies-XXI. Post-nonclassical studies* 36: 76–97.

T. Sukhodub

ON UNDERSTANDING OF PHILOSOPHY: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL DISCUSSIONS OF THE XX – XXI CENTURIES

Introduction. The article discusses the features of «classical» and modern philosophy, types of philosophical and social thinking as a subject of modern philosophical discourse. **The aim** of the study is to analyze the culture of «classical» and modern philosophical thinking in the context of their positive and negative aspects, as well as the impact on the social and cultural development of modern humanity. **Research tasks** are to analyze the features and basic principles of «classical» and «modern» philosophical thinking as types of philosophizing; to show the inexpediency of a one-sided approach to the classical tradition as an «utopian project». The core of the **research methodology** is based on historical and philosophical, scientific and systemic, comparative approaches. The analysis also applied the methodology of the hermeneutics of consciousness. **Research results.** Utopian thinking as a variant of «social project» passes through all cultural and historical eras, therefore there is no reason to associate it exclusively with the «philosophy of modern». A critical analysis of the philosophy of the XIX century in modern discourse allows us to assert that the category of «universal», with which this tradition works, is a «classical» way of philosophical categorial and logical thinking about the foundations of a person's social and cultural existence and allows one to reason problematic, but not utopian. **Discussion.** The works of domestic and foreign researchers, which considered the problem of understanding philosophy as a certain culture of thinking were of scientific interest. In particular, there were of A. Badiou, V. Zagorodniuk, P. Kozlowski, S. Kutsepal, V. Hösle, A. Vogt, M. Heidegger, E. Shatsky and others. **Conclusions.** The history of philosophizing in the XX and the first decades of the XXI century shows a hidden or explicit state of debatability between two types of philosophical thinking – «classical» and «modern» (post-classical). Moreover, the modern type (in its most diverse directions) is aimed at deconstructing the «classical» version of thinking. Rejection primarily causes utopianism as a «general project» for the transformation of reality. However, utopianism, irrational social «projecting» does not belong to «classical» philosophical thinking and are not its essential feature. The phenomenon of utopia as a type of social thinking is characterized by cultural transhistoricity and a paradoxical combination of the principles of anti-historicism and progressivism.

Keywords: *philosophy, discussion, type of philosophical thinking, utopian thinking, «the Other» modern, social project.*

УДК 1:17-177

Ю. В. Гуменюк

БІОСОЦІАЛЬНИЙ І ПСИХОГЕНЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ АЛЬТРУІЗМУ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
julygumenyuk@gmail.com

Анотація. У статті проводиться огляд наукових джерел різних років у галузі соціобіології, психогенетики і філософії, в яких розкривається походження та сутність феномену альтруїзму та його еволюційне значення для людини. Окреслено суперечливі питання, на які протягом багатьох років намагаються знайти відповідь біологи, генетики, філософи. Розглядаються витоки основних припущень, переконань та помилок у поясненні альтруїзму. У

підсумку з'ясовано, що альтруїзм – це здатність турбуватися про інших. Егоїзм і альтруїзм – протилежно направлені моделі еволюційної поведінки та відіграють важливу роль у формуванні соціальних відносин. Ці два феномени є підконтрольними єдиному механізму психогенетичної спадковості. В даному руслі розглядаються досить суперечливі теорії – концепція «альтруїстичного гена» В. Ефроїмсона та версія існування «егоїстичного гена» Р. Докінза.

Ключові слова: альтруїзм, егоїзм, соціобіологія, теорія еволюції, психогенетика, ген альтруїзму, егоїстичний ген, мораль, етика.

Вступ

Душа людини страждає, поки не зрозуміє суті того, що відбувається, і, в першу чергу, суті свого власного існування (Сухова 2020, 135-140). Сучасні проблеми філософії – це проблеми особистості й суспільства, а дослідження зрізу людського альтруїзму спрямоване на те, щоб зрозуміти, наскільки можливим є гуманний образ цивілізації та створення справедливого суспільства. То ж у даному контексті проблема альтруїзму впродовж тривалого часу існування наукової думки залишається «наріжним каменем» у царині гуманітарних наук і богослов'я, освітніх, педагогічних наук, соціальних, поведінкових наук та біології. І до сьогодні вона викликає дискусії та потребує свого вирішення.

В історії філософської думки альтруїзм більшою мірою аналізується як етична максима поведінки, що найбільше цікавило І. Канта, Ф. Гегеля, О. Конта, В. Соловйова, А. Швейцера, А. Шопенгауера та ін. Аналіз літературних джерел показав, що для теологів альтруїзм – добро (В. Соловйов розглядав добро як заповідь від Бога); у біологів альтруїзм – інстинкт, вроджений, спадково зафіксований результат природного добору (Ч. Дарвін, Г. Спенсер, П. Кропоткін, В. Ефроїмсон); у психології альтруїзм – це система ціннісних орієнтацій особистості, коли центральним мотивом і критерієм моральної оцінки виступають інтереси іншої людини або групи людей (Ш. Амонашвілі, Р. Апрусян, Б. Додонов, З. Карпенко, Н. Лейтес, Б. Ломов, Д. Майерс, Г. Моррей, В. Мухіна, Р. Немов, М. Обозов та інші) (Гуменюк 2021, 79-84).

Починаючи з ХХ століття і до сьогодні, інтерес до теоретичного вивчення альтруїзму все більше зміщується із галузі чисто філософського знання в галузь природознавства, пов'язаного з вивченням психіки людини (індивіда) і її соціальних відносин (кооперації), та згодом виокремилось у сферу соціобіології. Недоліки і позитив усіх філософських конструктів навколо питання про сутність і походження альтруїзму вказують сьогодні, перш за все, на недостатність біологічних знань про людину і необхідність розвитку філософської теорії альтруїзму й егоїзму у природничо-науковому напрямку.

Учені, які досліджують альтруїзм протягом тривалого часу, намагаються знайти відповіді на два основні, але суперечливі питання:

Чому біосфера так і не перетворилась на царство всесвітньої дружби і взаємодопомоги? Хоча очевидним є те, що всі життєво важливі завдання, які стоять перед особинами, краще за все вирішувати спільними зусиллями (кооперацією), ніж поодиночці.

Як взагалі в процесі еволюції можуть виникати кооперація і альтруїзм, якщо рушійною силою еволюції є механізм природного добору? В контексті даного питання звучать непереконливі метафори: «боротьба за виживання» та «живання найсильніших». Відповідно, напрошується питання: якщо завжди

виживає найсильніший, то про який альтруїзм може йти мова?

Над подоланням цих суперечностей упродовж декількох століть та досить активно останні десятиліття працюють учені різних наукових галузей. Проводяться психогенетичні дослідження (Ж. Гюйо, Р. Докінз, З. Зоріна, Л. Корчкін, Ч. Ламсден, А. Гушурст, І. Равіч-Щербо, Т. Марютіна, С. Роуз, М. Фогель, З. Фрейд, Е. Фромм, Б. Фукс, В. Ефроїмсон, К. Юнг та інші), розвивається соціобіологічна теорія альтруїзму (Ч. Дарвін, Д. Мак-Фарленд, Л. Бляжер, А. Брушлинський, М. Бутовська, Л. Івз, Е. Хіт, Н. Мартін, Х. Майєс, М. Ніл, К. Кендлер, К. Кірк, Л. Корі, Л. Чайлахяна, Л. Крушинський, Д. Смайлі, Х. Харбах), триває науковий філософський дискурс з проблем біологічної природи альтруїзму (К. Лоренц, Г. Сперсер, А. Назаретян, А. Славська та інші).

Мета і завдання

Метою даної наукової розвідки є проведення огляду наукових джерел різних років у галузі соціобіології та психогенетики, в яких розкривається загальна соціобіологічна сутність альтруїзму, біологічне походження цього феномену та його еволюційне значення для людини.

Методологія дослідження

Для досягнення мети та вирішення окресленої проблеми використано: міждисциплінарний методологічний підхід, який дозволяє враховувати як філософські, так і природничо-наукові погляди на проблему альтруїзму в еволюції людини; системний методологічний підхід для аналізу єдності соціобіологічної та психогенетичної природи людини як представника виду *Homo sapiens*; метод історіографічного аналізу для систематизації першоджерел та наукової літератури, присвяченої дослідженню природи альтруїзму; компаративний аналіз для порівняння світоглядно-філософських поглядів на генетичне походження альтруїзму; методи теоретичного дослідження, аналізу і синтезу для розуміння сутності феномену альтруїзму в еволюції людини.

Результати

За визначенням Л. Дротянко, «... упродовж усієї історії у людини сформувався надскладний мозок, здатний до найскладніших мислительних операцій. Разом із тим, людина має майже бездонну психіку. Поєднання цих двох визначальних факторів людини як біосоціальної істоти, в якій тисячами ниток переплітаються природне й соціальне, фізичне і психічне, матеріальне і духовне, свідоме й неусвідомлюване, породжує всю багатоманітність буття людини в природному й соціальному середовищах» (Дротянко 2022, 5-10). У той же час, життя людини завжди було насиченим протистоянням добра і зла. Психічним конструктом, який змушує людину робити добрі справи, є альтруїзм.

Феномен альтруїзму як біологічного явища став однією із найсерйозніших проблем, з якими зіткнувся Ч. Дарвін. Для світу, створеного в результаті природного відбору, співробітництво є загадкою, оскільки природний відбір за своєю сутністю є егоїстичним. Та все ж учений припустив, що природний відбір може використовувати альтруїстичну поведінку, якщо це буде на користь членам сім'ї даної особини. Ч. Дарвін висловив ще одне припущення про можливість співробітництва між особинами, які не є родичами. Головним недоліком даної теорії є відносна легкість побудови різного роду гіпотез, які пояснюють малозрозумілі типи суспільних взаємодій, і, водночас, які неможливо перевірити (Manning 1982).

Приклади взаємного (реципрокного, неродинного) альтруїзму, крім родинного відбору і сукупної пристосованості, розглядав Д. Дьюсбері (Dewsbury 1978). Він провів більш тонку градацію видів альтруїзму. На думку вченого, формування альтруїстичної поведінки на основі реципрокного альтруїзму вимагає жорсткої системи відбору проти «брехунів» - особин, які отримують користь від дій інших, але у відповідь за подібних обставин таких дій не вчиняють. Важливо наголосити, що сучасне людство у його суспільному прояві також потребує подібної системи захисту. Адже альтруїсти, не звертаючи увагу на думку біологів, ідуть на жертви однаково самовіддано, як стосовно до родичів, так і стосовно інших особин.

О. і Д. Солбриги також визначають альтруїзм як механізм добору родичів, і в той же час, на відміну від більшості дослідників, пов'язують реципрокний альтруїзм із розвитком розумових здібностей і мови, яка супроводжує еволюцію виду *Homo sapiens* (Solbrig 1979). На думку вчених, будь-який альтруїстичний акт, який може бути вигідним для неспорідненої особини, відбувається у розрахунок на винагороду, хоча у реальності відбувається все навпаки: альтруїст часто жертвує інтересами родичів на користь неспорідненої особини.

Д. Мак-Фарленд пропонує розглядати альтруїзм як індивідуальну пристосованість і розширює класифікацію видів альтруїзму, зазначаючи, що еволюційне значення альтруїзму можна розглядати тільки в тому випадку, якщо підходити до нього з позицій індивідуальної пристосованості. Виходячи з цього, учений стверджує, що природний відбір буде сприяти альтруїстичній поведінці за двох основних умов: 1) якщо збільшення пристосованості реципієнта перевищує затрати донора ... на величину, більшу за їхній коефіцієнт споріднення, і 2) якщо затрати особини-донора на допомогу особини-реципієнту є незначними, і донор у подальшому сам розраховує на допомогу реципієнта. При цьому, він не заперечує і концепцію групового відбору, і взаємний (реципрокний) альтруїзм, і кооперацію, але, на його думку тут виникає основна проблема – це можливість «шахрайства» (McFarland 2006).

Отже, очевидним стає те, що у біологів немає єдиної думки, які все ж таки види відбору формують ознаки альтруїстичної поведінки. Але серед різних теорій і концепцій заслуговує на увагу точка зору відомого генетика В. Ефроїмсона, який вважає однією з причин виникнення альтруїзму турботу про нащадків. Про це вчений у своїй статті «Родовід

альтруїзму» (1971) зазначає, що коло інстинктів і безумовних рефлексів, необхідних для збереження нащадків, є величезним. Вимагається не тільки хоробрість, але хоробрість жертвна, сильне почуття товариства, прив'язаність не тільки до своєї сім'ї, але і до всіх дітей зграї, вироблення миттєвої реакції на захист вагітних самок, що годують. В умовах постійних нападів хижаків багато з цих рефлексів повинні ... спрацьовувати миттєво (Ефроїмсон 2009).

Цікавою і дуже важливою ознакою погляду В. Ефроїмсона на альтруїзм є розуміння того факту, що мислинневі здібності альтруїстів повинні бути набагато вищими від середніх. Високі мислинневі здібності альтруїстів, порівняно з егоїстами, призвели до появи культури і науки, про що вчений у своїй роботі «Родовід альтруїзму» (1971) говорить, що однією з особливостей людини і людства є допитливість і жага знань, яка приречла велику кількість особливо одержимих цією жагою людей на жертви і поневір'яння. Цю жагу можна уявити як протиприродну, тим більше що опанування знаннями часто не допомагало, а скоріше заважало їхнім носіям вижити і тим більше залишити побільше нащадків. Ті, хто мав мужність, ішли далі вже загальновизнаного або сміливо думали про недозволене, гинули у всі часи (Ефроїмсон 2009).

Із різних теорій визнання генетичної обумовленості емоційної альтруїстичної поведінки, концепція В. Ефроїмсона будується на визнанні існування «гена альтруїзму», згідно з якою більшою мірою будуть виживати ті особини, у яких він є в наявності. У зв'язку із цим, буде проявлятися жертвна поведінка, яка відобразиться в майбутньому на закріпленні генетичної структури і успіху в життєдіяльності цілого виду. Вчений обирає альтруїзм в якості основи для об'єднання людства. Розмірковуючи на дану тему, він у своїх наукових працях розмірковує про те, що природознавство до цього часу мало торкнулось проблем етики і моралі. Разом з тим біологічні основи етики і альтруїзму людини, породжені, мабуть, природним добром, і утворений на їхній основі цілий комплекс загальнолюдських почуттів і емоцій постає своєрідною універсальною мовою, яка об'єднує людство в єдину сім'ю (Ефроїмсон 2009).

На противагу суперечливій концепції «альтруїстичного гену» В. Ефроїмсона, еволюційний біолог Р. Докінз висунув версію існування «егоїстичного гену». В основу свого припущення він поставив «інстинкт самозбереження», який за певних обставин проявляється як у тварин, так і в людини. За словами вченого, особина є машиною для виживання гена», а альтруїзм «на рівні індивідуальної поведінки обертається генетичним егоїзмом і як такий перетворюється на видимість. При цьому, якщо поведінка розглядається не як поведінка особистості, але всього лише як імперсональна реалізація генетичного набору, то будь-яке припущення про мораль втрачає свою сутність (Докінз, 2017).

Біологічна природа людини ніколи не ігнорувалась філософією, але має досить складну історію її осмислення. Так, психоаналітична теорія З. Фрейда

вже більше ста років викликає неабиякий інтерес у філософських наукових колах. Вагомий внесок психіатра полягає в тому, що він дав природничо-наукове пояснення найпотаємнішим, непідконтрольним розуму психічним явищам, зокрема витісненню і перенесенню актуального образу (Фройд 1998). В його теорії альтруїстичні (моральні) відносини розглядаються тільки в аспекті аномального розвитку особистості як причина протиприродних і хворобливих психічних станів.

Водночас, ще не так давно, у 70-80-х роках минулого століття, наукові праці соціобіологів викликали несприйняття і критику філософів, психологів і соціологів у зв'язку з тим, що еволюційний підхід у даному контексті був дискредитований одним із засновників еволюціонізму Гербертом Спенсером, який через відсутність системності в освіті надавав уявлення про розвиток людства занадто спрощено. Для Г. Спенсера найбільше значення мала динаміка альтруїзму, перетворення його із альтруїзму тваринного на альтруїзм людський. Не заперечуючи егоїстичності людства як спільноти загалом, він вважав альтруїзм основним соціальним регулятором і пропонував існування такого альтруїзму, який не тільки спонукає до справедливої поведінки, але спонукає також і примушувати інших до справедливих вчинків (Spencer 2008). Теорія еволюції Г. Спенсера науковою спільнотою була сприйнята як «вульгарний соціал-дарвінізм». Адаже саме його погляди, на думку критиків, лягли в основу расових упереджень та сприяли розвитку антигуманних практик стерилізації злочинців і «недоумкуватих» та зародженню ідеології «нижчих рас», яка згодом використовувалась нацистами для виправдання убивств євреїв. Саме тому тривалий час соціобіологічні концепції у багатьох асоціювались із біо-політичними спекуляціями евеніків, расистів і нацистів, які живили ідеї фашизму, через що і викликали негативну реакцію в наукових колах в усьому світі. Але час показав, що сучасна соціобіологія є позбавленою ідеологічного забарвлення та стала достатньо переконливою.

Е. Вілсон, якого вважають засновником соціобіологічної теорії поведінки тварин і людини, дав визначення соціобіології як поширення принципів популяційної біології і еволюційної теорії на соціальну організацію (Wilson 1978). Ч. Ламсден і Е. Вілсон, долаючи жорсткий «генетичний» детермінізм і уможлививши уявлення про універсальну пластичність (гнучкість) людини, запропонували багаторівневу модель взаємодії генів і культури, яка дає пояснення не тільки біологічним особливостям популяції, але й еволюції процесу пізнання, мислення і культури (Lumsden 1989). Процес від генів до культури, за цією моделлю, опосередковується двома проміжними рівнями: рівнем клітинного розвитку організму, зокрема клітин нервових тканин, який підпорядкований генетичній детермінації, і рівнем когнітивного розвитку, який залежить, у першу чергу, від середовища, зокрема, соціальної культури. До речі, варто відмітити, що згідно з теорією генно-культурної ко-еволюції, існує і зворотній зв'язок: від культури до генів (Lamsden, Gurshurst 1991, Lumsden 1989).

Обговорення

Останнє десятиліття ХХІ ст. в молекулярній біології було означено цілою низкою наукових праць, які підтверджують вплив соціальної поведінки, пов'язаної з умовами зовнішнього середовища, на стан і функціонування генів, а отже, можливість такого впливу на сам хід подальшої еволюції. Сучасна наука підтверджує раніше зроблені припущення, що низка особистісних якостей людини мають, крім соціальної, також і генетичну обумовленість. Це сприяє прояву чутливості і емпатії; харизми, темпераменту, інтелекту, розумовому розвитку; егоїзму як умови аморальної поведінки; агресивності і схильності до криміналу, тяги до алкоголізму і наркоманії; низки моральних якостей, зокрема альтруїзму. Результати експериментальних досліджень указують на те, що жодна психологічна риса чи то особливість поведінки людини не формується без участі спадкових факторів. Ученими доведено, що під тиском жорсткого природного відбору тварини набули оптимального для виживання даного організму, його сімейства і виду співвідношення егоїстичних і альтруїстичних властивостей. Так, виявлено існування суттєвих індивідуальних відмінностей: одні особини є більш схильними до егоїстичних реакцій, другі - до альтруїстичних. В результаті відбору в спільноті тварин визначають три типи відносин: егоїстичність, яка забезпечує успіх особини в індивідуальній боротьбі за виживання; колективна егоїстичність (про-альтруїстичність) у всіх особин в сім'ї підтримує, закріплює і зберігає дану структуру спільноти; альтруїстичність деяких окремих особин допомагає вижити в колективній боротьбі за існування сім'ї, популяції і виду загалом. В популяції людини відбувається все аналогічно.

Отже, у поведінці як тварин, так і людини між егоїзмом та альтруїзмом проявляється природний дуалізм, оскільки кожна особина повинна вижити і як окремих організм, і як член спільноти. Але в реальності будь-яка спільнота є генетично неоднорідною і у більшості особин переважають егоїстичні реакції. У свою чергу, схильність до альтруїзму як стійка риса характеру є вродженою і зустрічається лише у деякій частині людей. Стає очевидним те, що егоїзм і альтруїзм – два антагоністичні прояви деяких якостей індивідуального людського характеру, від яких залежить як доля окремої людини і її близьких, так і напрям історичного розвитку всього людства.

Учені-антропологи вказують на те, що «інстинктивна запрограмованість» у людини проявляється набагато слабше, ніж у тварин. Так, Е. Фромм вважає, що людина першочергово у своїй поведінці керується інстинктами лише незначною мірою. Він підкреслює, що при всьому різноманітті точок зору на інстинкти, майже всі дослідники приходять до єдиного висновку: чим вищим є рівень розвитку живої особини, тим менш значну роль в її житті відіграють жорсткі філогенетично закладені моделі поведінки (Fromm 1994). У той же час, сучасні етологи, зоопсихологи і нейрофізіологи заявляють, що підвищення рівня загальної організації супроводжується розвитком як когнітивних функцій, так і базових інстинктивних програм, які цей когнітивний апарат обслуговує. На їхню думку, роль інстинктів у

житті людини не може бути меншою, ніж у житті тварин. Адже, якби це було так, то суперечило б законам фізіології й еволюції. Один з основоположників етології, австрійський зоолог К. Лоренц, зауважує, «можна допустити, що насправді інстинктивних стимулів у неї [людини] не менше, а більше, ніж у будь якої тварини» (Logenz 2009). Різниця лише в тому, що людина має когнітивні переваги, які й накладають на її життя кардинальні відмінності від представників тваринного світу. Отже, людина завжди залишається під владою біологічних обмежень, а мислення лише допомагає їй знаходити в цих природних межах оптимальні шляхи. У той же час, саме участь когнітивних функцій впливає на генетичну еволюцію, яка збільшує вплив середовища на людину до рівня соціальної організації та культури в ній. І тут варто сказати, що основою когнітивної поведінки людини є свідомість як спільне, загальне знання, експліковане в робочій пам'яті. Варто зазначити, що ефективність даної поведінки залежить від багатьох факторів, одним з основних серед яких є розвиненість інтелекту як здатності вирішувати складні та неочікувані завдання. У свою чергу, рівень інтелекту залежить від генетичних факторів і середовища, в якому людина народжується, розвивається і живе.

Високий інтелект є тісно пов'язаним із мораллю і, зокрема із совістю. Наслідком розвиненості інтелекту може бути можливість побудови гуманного образу цивілізації та справедливого суспільства, чим і повинна займатись людина через своє призначення. Завданням сучасного суспільства є створення сприятливих умов для розвитку інтелектуальних можливостей кожного, в результаті чого людина буде здатною виконувати своє головне завдання – забезпечення життя суспільства на основі добра, справедливості, совісті.

Висновки

Відомо, що практично кожна людина є схильною до альтруїзму, як і до егоїзму, а характер її вчинків залежить від ситуації. Але існують і більш постійні тенденції поведінки, які залежать від культури та норм моралі, а також від вроджених особливостей психіки.

При вивченні альтруїзму, завжди враховується природна дуальність між егоїзмом і альтруїзмом, які проявляються в поведінці тварин і людини. З точки зору соціобіологічної теорії, егоїзм – це вироблені в процесі еволюції і закріплені в генах види активних дій особини, які забезпечують шанси її індивідуального виживання стосовно інших представників даного виду або серед організмів живої природи загалом та сприяє збереженню найбільш живучих генів із генофонду популяції. Це є найдавнішою біологічною властивістю життя у боротьбі за існування, а саме у боротьбі за партнера і нащадків, а також за життєво важливі засоби до існування – територію, житло, тепло, харчові та інші ресурси.

Альтруїзм, на протизагу егоїзму, є також виробленим в процесі еволюції і закріпленим в генах формами активних дій особини, які збільшують шанси виживання других представників виду і зменшують шанси її власного виживання. Альтруїзм також сприяє збереженню генофонду і соціальної структури загалом.

Він проявляється в батьківській любові і турботі до нащадків. Зовні реакції альтруїзму часто проявляються так само, як і реакції егоїзму, але є спрямованими в інтересах соціуму, а не самої особини.

Проблема альтруїзму, залишаючись і сьогодні «наріжним каменем» для біологів, генетиків, філософів та представників гуманітарних наук і богослов'я, освітніх, педагогічних наук, соціальних поведінкових наук, потребує свого дослідження, зокрема визначення та встановлення місця феномену альтруїзму у спектрі категорій етики.

Список літератури

1. Aubrey Manning, Marian Stamp Dawkins: *An Introduction to Animal Behaviour*: Cambridge University Press (Mar 26th, 2012): 467.
2. Charles J. Lumsden, Edward O. Wilson: *Genes, Mind, and Culture The Coevolutionary Process*: World Scientific Publishing Company; 25th Anniversary ed. edition (August 12, 2005): 496.
3. David McFarland : *A Dictionary of Animal Behaviour* : Oxford University Press; Illustrated edition (June 15, 2006): 240.
4. Donald A. Dewsbury: *Comparative Animal Behavior*. McGraw-Hill Companies; 0 edition (January 1, 1978): 452.
5. Herbert Spence: *A System of Synthetic Philosophy. First Principles*. Vol. I Hardcover. November 4, 2008: 240.
6. Konrad Lorenz: *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*. Serie Piper, Bd. 50, 1. Auflage, München 1973.
7. Lumsden Ch., Gurshurst A. Genetic-cultural co-evolution: the human race in becoming. *Chelovek [Human]*, 1991, (3): 11–22.
8. Lumsden C. J. Does Culture Need Genes? *Ethology and Sociobiology*. 1989. (10): 11-28.
9. Otto Thomas Solbrig, Dorothy J. Solbrig: *Introduction to Population Biology & Evolution*: Addison-Wesley Publishing Company, 1979: 468.
10. Wilson, E. O. 'The Social Instinct', *Bulletin of the American Academy for Arts and Sciences* 30, 1977 : 11–25.
11. Гуменюк, Ю. Причинно-наслідкові зв'язки ефективного альтруїзму як умови розвитку суспільного порядку після пандемії. *Вісник НАУ. Серія : Філософія. Культурологія*. 2021. № 1 (33): 79-84.
12. Дротянко, Л. Г. Трансформація людської природи в контексті системи «людина – природа». *Вісник НАУ. Серія : Філософія. Культурологія*. 2022. № 1 (35): 5-10.
13. Зіґмунд Фрейд: Вступ до психоаналізу. Переклад з німецької: Петро Тарашук. Київ: Основи, 1998: 709.
14. Річард Докінз: *Егоїстичний ген*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 544.
15. Сухова, Н. М. Пандемія: загроза чи урок людству в ХХІ столітті? *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2 (32). 2020. 135-140.
16. The Erich Fromm Reader. Readings Selected and Edited by Rainer Funk. Foreword by Joel Kovel, New Jersey (Humanities Press) 1994.
17. Ефромсон Володимир Павлович. *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18087>

References

1. Manning, Aubrey and Marian Stamp Dawkins. 2012. *An Introduction to Animal Behaviour*. New York: Cambridge University Press.
2. Lumsden, Charles J. and Edward O. Wilson. 2005. *Genes, Mind, and Culture. The Coevolutionary Process*. World Scientific Publishing Company.
3. McFarland, David. 2006. *A Dictionary of Animal Behaviour*. Oxford University Press.
4. Dewsbury, Donald A. 1978. *Comparative Animal Behavior*. McGraw-Hill Companies.
5. Spence, Herbert. 2008. *First Principles*. Vol. I of *A System of Synthetic Philosophy*. Williams & Norgate.
6. Lorenz, Konrad. *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*. Serie Piper, Bd. 50, 1. Auflage, München 1973.
7. Lumsden Ch. and A. Gurshurst. 1991. "Genetic-cultural co-evolution: the human race in becoming". *Chelovek, Man* 3: 11–22.

8. Lumsden Ch. 1989. "Does Culture Need Genes?" *Ethology & Sociobiology* 10(1-3) : 11–28.

9. Otto Thomas Solbrig, Dorothy J. Solbrig : Introduction to Population Biology & Evolution : Addison-Wesley Publishing Company, 1979 : 468.

10. Wilson, E. O. 'The Social Instinct', *Bulletin of the American Academy for Arts and Sciences* 30, 1977 : 11–25.

11. Humeniuk, Yuliia. 2021. "Prychynno-naslidkovi zv'iazky efektyvnoho altruizmu yak umovy rozvytku suspilnoho poriadku pislia pandemii" ["Causal relationships of effective altruism as conditions for the development of social order after the pandemic"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(33): 79–84.

12. Drotianko, Liubov. 2022. "Transformatsiia liudskoi pryrody v konteksti systemy "liudyna – pryroda" ["Transformation of human nature in the context of the "man - nature" system"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filozofia.*

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies 1(35): 5–10.

13. Zigmund, Froid. 1998. *Vstup do psykhoanalizu [Introduction to Psychoanalysis]*, translated by P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy.

14. Dokinz, Richard. 2017. *Ehoistychnyi hen [The Selfish Gene]*, translated by Ya. Lebedenko. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia.

15. Sukhova, Nadiia. 2020. "Pandemiia: zahroza chy urok liudstvu v XXI stolitti?" ["Pandemic: a threat or a lesson for humanity in the XXI century?"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2 (32): 135–140.

16. *The Erich Fromm Reader. Readings Selected*, edited by R. Funk. 1994. New Jersey: Humanities Press.

17. "Efroimson Volodymyr Pavlovych". In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy, Encyclopedia of Modern Ukraine*, edited by I. Dziuba. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 2009. <https://esu.com.ua/article-18087>

Yu. Humeniuk

BIOSOCIAL AND PSYCHOGENETIC APPROACHES IN THE STUDY OF ALTRUISM

Introduction. The modern problems of philosophy are the problems of the individual and society. All the philosophical constructs of the essence and origin of altruism indicate the insufficiency of biological knowledge about man and the need for the development of a philosophical theory of egoism and altruism in the natural scientific direction. In this context, two controversial questions need to be resolved: why has the biosphere not turned into a realm of global friendship and mutual assistance to do vital tasks with joint efforts, and how can cooperation and altruism arise in the process of evolution, if its driving force is the mechanism of natural selection? **The aim** of the research is to conduct a review of scientific sources in the field of sociobiology and psychogenetics, which reveal the general sociobiological essence of altruism, the biological origin of this phenomenon and its evolutionary significance for humans. **Research methodology** involves an interdisciplinary methodological approach, a systematic methodological approach, the method of historiographical analysis, comparative analysis, methods of theoretical research, analysis and synthesis. **Research results.** It was found that altruism is the ability to care about others, to sacrifice oneself for the sake of others, contributes to the continuation of the family and forms the level of well-being and survival of humanity in general. Egoism and altruism are oppositely directed models of evolutionary behavior and play an important role in the formation of social relations. These two phenomena are controlled by a single mechanism of psychogenetic heredity. In this vein, quite contradictory theories are considered - the concept of the "altruistic gene" by V. Efroimson and of the "selfish gene" by R. Dawkins. **Discussion.** The results of experimental studies indicate that no psychological trait or feature of human behavior is formed without the participation of hereditary factors. The manifestation of egoism in the majority occurs without the participation of consciousness, automatically; the manifestation of altruism is associated with a more developed intelligence. But the natural dualism between altruism and egoism enables each individual to survive both as a separate organism and as a member of society. Egoism and altruism are two antagonistic manifestations of some qualities of an individual human character, which depend on both the fate of an individual and his loved ones, as well as the direction of the historical development of all mankind. **Conclusions.** It is known that almost every person is prone to altruism as well as to egoism, and the nature of their actions depends on the situation. But there are also more permanent trends of behavior that depend on culture and moral norms, as well as on innate features of the psyche. When studying altruism, one always takes into account the natural duality between selfishness and altruism, which is manifested in the behavior of animals and humans. The problem of altruism, remaining even today a "cornerstone" for biologists, geneticists, philosophers and representatives of the humanities and theology, education, pedagogical sciences, social behavioral sciences, needs its solution, in particular the definition and establishment of the place of the phenomenon of altruism in the spectrum of ethical categories.

Keywords: *altruism, egoism, sociobiology, theory of evolution, psychogenetics, altruism gene, selfish gene, morality, ethics.*